
Bevezetés a muzulmán pénzek világába

Az éremgyűjtők számára a legfontosabb numizmatikai referenciamunkák az árverési katalógusok, lévén ezek egyrészt tudományos kutatásokon alapuló meghatározásokat tartalmaznak, és színvonalas illusztrációkat közölnek, másrészt megbízható adatokkal járulnak hozzá a műtárgypiac aktuális áraihoz. Ugyanakkor jogos az a gyűjtői elvárás, hogy időről-időre egy téma vonatkozásában a műtárgypiac változásait, aktuális helyzetét különálló és összefoglaló szakmunkák mutassák be.

A muzulmán pénzek iránti gyűjtői érdeklődés újabb keletű, mint az ókori vagy a középkori keresztény érmékkel kapcsolatos több évszázada megmutatkozó gyűjtőszenvedély. Az alapvető kézikönyvek is jóval később születtek meg, viszont napjainkra a nagyobb (köz) gyűjtemények feldolgozása mellett fokozatosan alakultak ki szép számmal kisebb magángyűjtemények, amelyek fejlesztése már kifejezetten jól kezelhető és áttekinthető, informatív, a nagy gyűjteményi katalógusok eredményeit hasznosító szakkönyvek nélkül elképzelhetetlen. Jelen könyvismertetésben ezért – a recenzált munka mellett – röviden áttekintjük a téma szempontjából releváns, legfontosabb gyűjtői kézikönyveket is.

A muzulmán világ pénzverése

Tim Wilkes kétkötetes munkája a fenti elvek alapján született meg. A szerző komoly tapasztalattal rendelkezik az iszlám és az indiai pénzek műtárgypiacán.¹ Egyrészt épített a nagy összefoglaló munkákra, gyűjteményi katalógusokra, másrészt összegezte a muzulmán pénzekkel kapcsolatos műtárgypiaci folyamatokat: munkájába a

¹ Lásd például: <https://www.facebook.com/WilkesandCurtis/> (letöltés ideje: 2021. július 31.)

leggyakoribb típusokat vette fel, és ezeknek a leggyakrabban forgó, de nagyon szép ('*very fine*'), vagy szép ('*fine*') minőségű példányaihoz kapcsolható becsértéket ad meg.² Anyagát történeti időrendben, a politikai földrajz keretei között közli.

Rögtön hozzá kell azonban tennünk, hogy a katalógus – a később még említendő időhatárok között – ténylegesen a teljes muzulmán pénzverés összefoglalójának tekinthető: az Ibériai-félszigettől kiindulva egészen Délkelet-Ázsiáig hatalmas területet fed le.

A két kötet tagolása mindképpen megérdemel néhány gondolatot. A katalógus által lefedett időszak a kezdetektől (a *hidzsra* után még eltelt néhány évtized a kalifák önálló pénzverésének megindításáig: az első datált pénzérme 651-ből származik) egészen a gépi pénzverés bevezetéséig (a XIX. század közepéig, végéig) tart, és az egyes országok sajátosságaira tekintettel eltérő időben zárul. Az Oszmán Birodalom esetében ugyanis az 1830-as/1840-es, Iránban az 1870-es, Marokkóban az 1880-as, míg Afganisztánban az 1890-es években kezdődött a technológiai értelemben új pénzverési korszak.

Az első kötet a „középkori”, a második a „kora újkori” muzulmán pénzek katalógusa. Az idézőjelekkel arra szeretnék utalni, hogy a korszakolás meglehetősen önkényesre sikeredett, pl. a teljes oszmán pénzverés a második kötetbe került, miközben annak a XIV. századi kezdetei, majd XV. század végén tapasztalható kiteljesedése nagyon is a középkorba utalnák az első kétszáz év oszmán uralkodóinak pénzverését (mindeközben a kortárs mamelukok egyiptomi pénzverése a középkori kötetben szerepel). Azzal viszont már nyilvánvalóan egyet kell értenünk, hogy a Szafavidák pénzverése a perzsa pénzverés kora újkori szakaszába sorolódik, ahogy a mogul-kori indiai pénzverés sem tekinthető középkorinak, ezért helyesen a második kötetben található. Egyúttal arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a közhiedelemmel ellentétben az indiai muzulmán pénzverés sem a mogulokkal kezdődött, hiszen az őket megelőző különböző szultánátusok éremkibocsátásai is több középkori évszázadot fednek le (ezeket megint csak a középkori kötetben találhatjuk meg).

² Az angol terminológia fordításához, értelmezéséhez: *Saltzer Ernő*: Numizmatikai szakszótár. Angol-magyar. Német-magyar. Szerk. Szinovszki Sándor. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1979.

Ez a számunkra idegennek tűnő történeti korszakolás/megközelítés azonban elfogadott a vonatkozó szakirodalomban. *Michael Broome* muzulmán pénztörténeti kézikönyve³ hasonló időkeretek között tárgyalja a muszlim világ pénzeinek és pénzverésének történetét. Művének előbbiek szempontjából meghatározó, 6. fejezetében a muzulmán világ három ágának – az észak-afrikai berber államoknak (és Egyiptomnak), az Oszmán Birodalomnak és Perzsiának – késő középkori és újkori pénzverését együtt mutatja be. Broome művéről azt is meg kell említeni, hogy bár a teljes időtartamot (tehát még a XX. századot is) vizsgálja, munkájában nem tér ki India és Délkelet-Ázsia muzulmán pénztörténetére. Ugyanakkor ebben a kézikönyvben viszont megtalálható mindaz a pénztörténeti háttérinformáció, amely a Wilkes-féle katalógust lapozgató gyűjtő/érdeklődő számára releváns lehet.

A közlés szempontjai

A Wilkes-katalógus az egyes kibocsátók érdemei kapcsán feltünteteti a pénznemet, az érme anyagát, valamint a – legtöbb esetben – fényképét és dollárban meghatározott becsértékét. A kiváló minőségű fényképek nagyobbrészt saját éremkereskedői működéséből, valamint nagyobb köz- és magángyűjteményekből (pl. Ashmolean Museum, Oxford) származnak. A szerző nem törekedett részletes numizmatikai leírás közlésére, de erre nincs is szükség, hiszen az érdeklődő gyűjtő azt megtalálja az egyes politikai földrajzi egységek kapcsán gondosan feltüntetett alapvető szakirodalmi munkákban. Ezáltal a katalógus könnyebben áttekinthető maradt.

Jogos ugyanakkor a kérdés, hogy az éremkép és/vagy a fel-, illetve köriratok numizmatikai leírásának hiánya nem hátráltatja-e a gyűjtői tevékenységet. Szerencsére már évtizedekkel ezelőtt megjelent egy kis kézikönyv, amelynek sikerét többszöri újrakiadása is bizonyítja.⁴ *Richard Plant* műve nem kevesebbet ígér, mint hogy a pénztörténeti korszakokhoz és az egyes birodalmakhoz kapcsoló-

3 *Michael Broome: A Handbook of Islamic Coins.* Seaby, London, 1985. (a kötet utánnomásai: 2006., 2010.)

4 *Richard Plant: Arabic Coins and How to Read Them.* Seaby, London, 1973. (a kötet újabb kiadásai, illetve utánnomásai: 1980., 2000., 2014.)

dó példák segítségével bevezet a muzulmán pénzek feliratainak és számjegyeinek világába. Vezérfonalul kíván szolgálni a kibocsátók neve „megfejtésében”, az érméken szereplő szövegek értelmezésében, a keltezés nem könnyű problematikájában. Plant vizsgálati anyagába szinte napjainkig tartóan a teljes muzulmán pénzverést bevonta, és az egyes fejezetekben külön feladatokat is ad az olvasónak (a megoldásokat a kötet végén lehet megtalálni). Ezen kézikönyv használatával a Wilkes-féle katalógusban szereplő érmék feliratait és évszámait már nem túl bonyolult értelmezni. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem kevés azon pénzérmék száma, amelyek – a muzulmán határozott tiltása ellenére – éremképükben embert vagy állatalakot jelenítenek meg. Különösen a kezdeti és a késői (már a katalógus által érintett időszak után keletkezett) pénzérmék esetében bukkanhatunk „tiltott” ábrázolásokra. A kezdeti időszakban ennek az volt az oka, hogy az arabok az elfoglalt szasszanida és bizánci területeken egyszerűen átvették az ott forgó pénztípusok használatát, illetve folytatták verésüket (ahogyan például később a szeldzsukok is Kis-Ázsiában pénzverésükben korábbi mintákat követtek). A későbbi évszázadok során ezek a típusok kikoptak a forgalomból, helyüket átvették a kizárólag szöveget és évszámot tartalmazó muzulmán pénzérmék. Wilkes az egyes uralkodók uralkodási idejét, a veretek keltezését a *hidzsra* szerint (AH) adja meg. Ugyanakkor különböző képletek alkalmazásával az éveket viszonylag könnyen átszámíthatjuk a keresztény időszámítás szerinti (AD) évekre. Az egyik számítás esetében a mohamedán évszámot meg kell szorozni 0,97-tel (100 holdév kb. 97 napévvvel egyenlő), majd az eredményhez hozzá kell adni 621,6-ot. A másik számítás során a mohamedán évszámot el kell osztani 33,7-tel (a lunáris évek rövidebbek, mint a szolárisak, és ez 33 év eltelte után már 1 év különbséget jelent), aztán az így kapott korrekciós tényezőt le kell vonni a mohamedán évszámból, majd az eredményhez hozzá kell adni 622-öt. A harmadik számítási mód esetében a *hidzsra* szerinti évszámból levonjuk annak 3,03 százalékát, majd az így kapott értékhez hozzáadunk 622-t, hogy megkapjuk a keresztény időszámítás szerinti évet. A negyedik – Richard Plant által javasolt – számításnál kiszámítjuk az AH évszám 3 százalékát (de

csak az évszázad 00-ra végződő számából (azaz lefele kerekítünk), majd ehhez hozzáadunk az évszázadon belüli évek alapján egyharmadig 1-et, kétharmadig 2-t stb., és ezt a számot vonjuk le az AH évszámából, végül az eredményhez hozzáadunk 622-t, és így megkapjuk az AD évszámot. Mindegyik számítás során csak közelítően pontos eredményt kapunk (mivel a mohamedán év kezdete a keresztény év kezdetéhez képest „mozog”), ráadásul a módszerek legújabb kori alkalmazását ellehetetleníti, hogy egyes mohamedán országokban a XIX. század végétől kezdődően, illetve a XX. században áttértek a szoláris év használatára (pl. egyes volt szovjet tagköztársaságok, Afganisztán, Irán). Ezekben az esetekben már elég az AH megadott évszámhoz 622-t hozzáadni.⁵

Muzulmán pénzek – oszmán pénzek

A fentiekből egyértelműen belátható, hogy a muzulmán pénzek gyűjtője a három kézikönyv segítségével különösebb nehézség nélkül meg tud határozni egy pénzérmét, és minden szükséges információhoz hozzájuthat. Jogos az a kérdés, hogy vajon a magyar történettudomány és a történész számára van-e hasznossága ezen művek forgatásának. Bár első látásra úgy tűnik, hogy egy kora újkori problémakörrel foglalkozó kutató sok új ismerettel nem fog gazdagodni az oszmán pénzverés vonatkozásában, hiszen más, kifejezetten osz-

5 A különböző számítási módokhoz: *Plant* i. m. 7. o., *Bernd Kluge*: Numismatik des Mittelalters. I. Handbuch und Thesaurus Nummorum Medii Aevii. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Sitzungsberichte 769., Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 46.) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften – Münzkabinett, Staatliche Museen zu Berlin, Berlin-Wien, 2007. 184. o. Az átszámítás fontos az AH évszámmal keltezett keleti szőnyegek esetében is, az itt alkalmazott képletekhez: *Gombos Károly*: Aszkréták, dervisek, imaszőnyegek. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, [1984.] p. 12., *ifj. Murray L. Eiland – Murray III Eiland*: Keleti szőnyegek. Ford. Soproni András. Corvina, Budapest, 2004. 25. o. Az átszámítás elméleti megalapozásához, a mohamedán időszámításhoz lásd: *Hahn István*: Naptári rendszerek és időszámítás. (Gondolat Zsebkönyvek) Gondolat, Budapest, 1983. 45. o., 106–107.

mán tematikájú szakmunkák⁶ használata révén ennél mélyebb tudással rendelkezhetünk, a pénzverés rendszerének megértését viszont a most tárgyalt munkák könnyebbé tehetik (hamarabb kialakul az összkép), másrészt segítenek elhelyezni az oszmán pénzkibocsátást a muzulmán pénzverések között, s hamar párhuzamos jelenségekre bukkanhatunk, illetve az is látható, hogy a témán belül oszmánjaink pénzverése ténylegesen csak egy *részfejezet*, amely érdekes és jelentős ugyan, de a szélesebb kontextus és az általános tendenciák ismerete nélkül nehezebben értelmezhető. Összességében tehát Tim Wilkes katalógusának tanulmányozása, és a két másik szakmunka ismerete kifejezetten hasznos lehet a kora újkori oszmán pénztörténettel foglalkozók számára is.

Tim Wilkes: *Islamic Coins and Their Values* (Muzulmán pénzék és értékük). Volume 1: *The Mediaeval Period* (Középkor). Spink, London, 2015. p. 285, ill., ISBN 978-1-907427-49-7; Volume 2: *The Early Modern Period* (Koraújkor). Spink, London, 2017. 142 o. – ISBN 978-1-907427-62-6

Gyöngyössy Márton

6 Csak a legjelentősebbek: *Nuri Pere*: Osmanlılarda madeni paralar. Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul, 1968., *Anton C. Schaendlinger*: Osmanische Numismatik. Von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung 1922. (Handbücher der mittelasiatischen Numismatik 3.) Klinkhardt & Biermann, Braunschweig, 1973., *Slobodan Srećković*: Akches. I–VI. Belgrade, 1999–2007. (a szerző kiadása), *Şevket Pamuk*: A Monetary History of Ottoman Empire. (Cambridge Studies in Islamic Civilisation) Cambridge University Press, Cambridge, 2000., *Slobodan Srećković*: Ottoman Mints and Coins. Belgrade, 2002. (a szerző kiadása), *Rahmi Hüseyin Ünal – Friedrich Krinzing – Michael Alram – Şule Pfeiffer-Taş*: Der Münzschatz von Beçin 1–2. (Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse 396. / Veröffentlichungen zur Numismatik 49. / Archäologische Forschungen 17.) Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2010. A hódoltságban forgó török pénzekkel kapcsolatban: *Pávó Elemér*: Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon. Magyar Numizmatikai Társulat – Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 1986., *Gyöngyössy Márton*: Altin, akce, mangir... Oszmán pénzek forgalma a kora újkori Magyarországon. Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2004.